

Zašto boli glava od đaćkih udžbenika?

Podgorica, 2019.

Zašto boli glava od đačkih udžbenika?

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Urednica:

Daliborka Uljarević

Autorka:

Snežana Kaluđerović

Saradnik:

Matej Babič

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

● Prvi čas – čas upoznavanja

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (ZUNS) svake godine izdaje djelimično izmijenjene i dopunjene ili potpuno nove udžbenike za osnovnu i srednju školu. Te promjene udžbenika stvaraju i dodatni trošak u budžetu Crne Gore i roditelja, a autorima, recenzentima, štamparijama i distributerima korist.

Zavod za statistiku Monstat nema javno objavljene podatke o broju učenika za školsku 2017/2018 i 2018/2019. godinu. Posljednji objavljeni zvanični podaci prikazani su za školsku 2016/2017 kada je osnovnu školu pohađalo 67 516 učenika, srednju 27 565 učenika, a visoko obrazovanje 23 138 studenata¹. Po podacima Ministarstva prosvjete, iznijetim u medijima, u Crnoj Gori je u školskoj **2018/2019** ukupno **28 700** učenika pohađalo srednje obrazovanje, dok je osnovno obrazovanje pohađalo njih oko **68 000**.

Ministarstvo prosvjete utvrđuje² neophodne udžbenike i nastavna sredstva i vrši izmjene i dopune istih za osnovnu i srednju školu, shodno utvrđenom planu i programu Zavoda za školstvo, a na prijedlog Nacionalnog savjeta za obrazovanje što odobrava i sam Savjet svojom Odlukom³. Nacionalni savjet za obrazovanje je u obavezi da odobri listu udžbenika. Odbor za opšte obrazovanje i Odbor za stručno obrazovanje daju saglasnost na utvrđenu listu udžbenika prije nego to odobri i sam Nacionalni savjet za obrazovanje. U skladu sa poslovníkom o radu Nacionalnog savjeta za obrazovanje, odluka se donosi ako se za nju izjasni više od polovine⁴ ukupnog broja⁵ članova Nacionalnog savjeta.

● Reforma preko noći – učenici i predavači plaćaju danak

Razlozi stalnih izmjena školskih udžbenika se objašnjavaju čestim reformama obrazovanja, od kojih je posljednja velika bila u školskoj 2017/2018 kada je izmijenjeno i niz zakona iz oblasti obrazovanja. Reforma je zbog svoje brzine uzela danak kvalitetu nastave, jer je obrazovni sistem školsku 2017/2018 dočekao nespremno, a opšte je poznato da se reforma nikada ne sprovodi u godini u kojoj je rađena,

1 Podaci Zavoda za statistiku Monstat, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=75&pageid=75>

2 Pravilnik o postupku pribavljanja, ocjenjivanja, odobravanja i pripreme udžbenika i nastavnih sredstava, član 4

3 Odluku o odobravanju udžbenika i nastavnih sredstava za školsku 2018/2019.

4 Rješenje Ministarstva prosvjete br. UPI 007-76/2018-2 od 30.10.2018.

5 Nacionalni savjet za obrazovanje ima 21 člana

već tek kad se steknu uslovi za njeno sprovođenje. Plagirani nastavni planovi i programi⁶ pojedinih predmetnih programa za osnovnu školu ostali su kao jedan od dokaza nespremnog planiranja i sprovođenja reforme. Učenici i nastavnici su bili prinuđeni da se „snalaze“ sa literaturom. Korišteni su udžbenici za jedan predmet iz više razreda, pa su tako predmet *Biologija* za šesti razred osnovne škole učenici učili iz udžbenika za sedmi i osmi razred, predmet *Priroda* za peti razred su učili iz knjige za peti i šesti razred, itd. Izvršene su i druge brojne promjene, poput zamjene, ukidanja i dodavanja predmeta u odnosu na one iz prethodne školske godine. Tako je predmetu *Građansko obrazovanje* ukinut status redovnog predmeta, i stavljanjem u poziciju izbornog suštinski je ovaj važan predmet marginalizovan.

Sve ovo je izazvalo nezadovoljstvo roditelja i loše se odražavalo na kvalitet učenja, zbog čega se naredne godine pristupilo izradi posebnih udžbenika za svaki predmet i za svaku godinu pojedinačno.

● Udžbenici – visoka cijena i moto „snadi se“

Cijene kompleta udžbenika se nijesu znatno izmijenile u odnosu na prošlogodišnje i kretale su se od 43,10 EUR za prvi razred do 94,20 EUR za sedmi i osmi razred za osnovnu školu, odnosno od 59,00 EUR do 106,80 EUR za gimnaziju. Ipak, udar na inače preopterećene porodične budžete u septembru se osjetio. Naime, roditelji su morali kupovati nove i drugačije komplete udžbenika od prethodne generacije, pa su se knjige teško mogle nasljeđivati, što čini znatno veći namet, naročito u porodicama sa dvoje i više djece.

Osnovna škola	Cijena kompleta udžbenika za školsku 2017/2018 u EUR	Cijena kompleta udžbenika za školsku 2018/2019 u EUR
Prvi razred	43,10	43,10
Drugi razred	50,80	50,80
Treći razred	47,70	47,70
Četvrti razred	59,60	59,60
Peti razred	67,30	67,00
Šesti razred	79,80	68,30
Sedmi razred	93,70	94,20
Osmi razred	88,20	94,20
Deveti razred	88,20	88,20

Tabela 1: Cjenovnik kompleta udžbenika za osnovnu školu u knjižarama

⁶ <https://www.cdm.me/drustvo/hrvati-tvrde-cg-prepisala-nasu-reformu-skolstva/>
<https://www.slobodnaevropa.org/a/skandal-crna-gora-nastavni-plan/28694803.html>
<https://www.youtube.com/watch?v=KPOhmg-qnC0>

Prosječna cijena koštanja kompleta udžbenika za osnovnu školu za 2017/2018 bila je 68,71 EUR odnosno 68,12 EUR za 2018/2019.

Gimnazija	Cijena kompleta udžbenika za školsku 2017/2018 u EUR	Cijena kompleta udžbenika za školsku 2018/2019 u EUR
Prvi razred	106,30	106,80
Drugi razred	87,20	88,70
Treći razred	78,70	79,70
Četvrti razred	55,30	59,00

Tabela 2: Cjenovnik kompleta udžbenika za gimnaziju u knjižarama

Prosječna cijena koštanja kompleta udžbenika za gimnaziju 2017/2018 bila je 81,75 EUR odnosno 83,55 EUR za 2018/2019.

Cijene kompleta udžbenika za srednje stručne škole su nedostupne, jer su udžbenici različiti po stručnim školama i stručnim smjerovima. Takođe, veliki broj udžbenika za srednje stručno obrazovanje nedostaje u štampanim izdanjima. Iz ZUNS-a objašnjavaju da je intencija da se za mali broj učenika, po stručnim smjerovima, pojedini udžbenici ne štampaju, već samo izdaju elektronski u PDF formatu na sajtu ZUNS-a. Međutim, činjenica je i da pojedinih udžbenika nema uopšte, pa učenici čekaju preporuku profesora, koji udžbenik i od kojeg autora mogu koristiti za dati predmet, nakon čega na različite načine takve udžbenike obezbijeduju. Dodatno, nerijetko učenici jedan predmet uče iz više neadekvatnih udžbenika, jer ne postoji jedan prilagođen udžbenik. Na primjer, u Srednjoj ekonomskoj školi, predmet *Ljudska prava* učenici uče iz više udžbenika za srednje škole i fakultete ili se učenicima diktira gradivo.

Istraživački tim CGO-a je za primjer koštanja cijene kompleta udžbenika za srednje stručne škole uzeo drugi razred pravnog smjera Srednje ekonomske škole. Razlog izbora ovog primjera je prilična dostupnost štampanih udžbenika, koji se mogu naći u knjižarama, mada i za taj smjer ima pojedinih nedostajućih udžbenika. Cijena po jednom udžbeniku za ovaj razred i smjer u knjižarama se kreće od 5 EUR do 20 EUR (udžbenik stranog jezika). Cijene fotokopija nedostajućih udžbenika koji ne postoje ni u PDF formatu na sajtu ZUNS-a, niti kao štampana izdanja u knjižarama, kreću se od 3,50 do 8 EUR po udžbeniku. Kako na pravnom smjeru u drugom razredu ima 12 predmeta, dolazi se do približne cijene od 110,00 EUR za komplet udžbenika.

Iako se udžbenici na albanskom jeziku štampaju za osnovne škole i za gimnaziju, problem postoji sa udžbenicima na albanskom jeziku za stručne smjerove. ZUNS ovakvu situaciju obrazlaže činjenicom ekonomske neisplativosti zbog negativne marže za ZUNS, štampanja malog broja primjeraka stručnih udžbenika, pa i udžbenika na albanskom jeziku za stručne škole. Navode da bi, ukoliko bi se štampali navedeni udžbenici zbog malog tiraža, cijena po primjerku bila i do 30 EUR, što bi u kompletu prelazilo granice razumnih cijena.

Rezultati studije PISA 2015. i preporuke za unaprijeđenje obrazovne politike ukazuju da sve ovo utiče na kvalitet obrazovanja jer škole koje karakteriše nedostatak nastavnih materijala imaju niži kvalitet nastave, i posljedično ostvaruju niža postignuća nego škole koje se ne suočavaju s takvim teškoćama⁷.

⁷ Rezultati studije PISA 2015. i preporuke za unaprijeđenje obrazovne politike iz novembra 2018.

Ko ima koristi, a ko troškove od kontinuiranog izdavanja novih udžbenika?

U Crnoj Gori udžbenike za osnovnu školu izdaje izvršni organ Ministarstva prosvjete - Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (ZUNS), kao posljednji u lancu, a bez meritornog odlučivanja o sadržaju istih, jer su za sadržaj udžbenika nadležni Zavod za školstvo i Nacionalni savjet za obrazovanje. Štampanje udžbenika vrše pravna lica koja obavljaju djelatnost štampanja kao dobavljači, na osnovu dobijenog tendera u ime i za račun izdavača, a to se finansira iz Budžeta Crne Gore.

Pravilnik o postupku pribavljanja, ocjenjivanja, odobravanja i pripreme udžbenika i nastavnih sredstava⁸ propisuje detaljno ovaj za udžbenike i nastavna sredstva koja se upotrebljavju u ustanovama iz oblasti obrazovanja (predškolska ustanova, škola, zavod, organizator obrazovanja odraslih).

CGO je od ZUNS-a tražio informaciju o iznosu novčanih sredstava za štampanje udžbenika, finansiranje honorara autora, urednika i recezenata. Rješenjem⁹ ZUNS-a dostavljeni su traženi podaci samo za posljednjih šest godina, uz obrazloženje da se za traženi period prije 2013.godine ne mogu dostaviti informacije, jer se dokumentacija čuva pet godina i izlučena je Državnom arhivu na čuvanje.

Opis/godina	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	UKUPNO
Izdaci za štampanje udžbenika EUR	904.140,00	1.281.863,88	963.890,67	1.125.745,46	1.048.513,30	979.996,8	6.304.150,11
Izdaci za isplatu autorskih honorara za izradu udžbenika u EUR	146.933,69	116.327,87	176.441,60	227.609,30	152.058,91	45.009,99	864.381,36
Izdaci za isplatu honorara za recezente u EUR	34.699,93	10.154,58	33.176,28	22.785,90	14.536,00	19.640,00	134.992,69
Izdaci za isplatu honorara za urednike u EUR		/	/	/	/		ZUNS zapošljava urednika te se ovi troškovi plaćaju kroz mjesečnu zaradu/platu
UKUPNO:	1.085.773,62	1.408.346,33	1.173.508,55	1.376.139,76	1.215.108,21	1.044.646,7	7.303.524,16

Tabela 3: Iznosi za pokrivanje troškova štampanja udžbenika po godinama

8 Pravilnik o postupku pribavljanja, ocjenjivanja, odobravanja i pripreme udžbenika i nastavnih sredstava, "Službeni list CG" br. 31/04 ; 38/05, 22/07, 84/09, 23/12

9 Rješenje ZUNS-a br.1265 od 10.07.2018. sa ispravkom istog br. 1875 od 13.09.2018.

CGO je, takođe, od ZUNS-a tražio spisak svih firmi koje su angažovali za štampanje udžbenika, kao i iznos sredstava koja su isplaćena po ovom osnovu. Iz uvida u dobijene podatke¹⁰, za period od 2013. do 2018.godine, proizilazi da je od štamparija najviše sredstava za štampanje u kontinuitetu po godinama prihodovala Štamparija Obod ad Cetinje i to 1.506.757,71 €, dok su se druge štamparije našle kao manje redovni dobavljači, a i za njihove usluge su se opredjeljivali znatno manji iznosi sredstava.

U 2018. godini, očigledno nije bilo revizije štampanih izdanja udžbenika jer je u njima zabilježen ogroman broj štamparskih propusta i grešaka, što je nastavnicima i učenicima otežalo rad i nastavu, a roditeljima uvelo dodatni trošak da obezbijede ispravne udžbenike.

Dobavljač/ štamparija	Opredijeljena sredstva 2013. u EUR	Opredijeljena sredstva 2014. u EUR	Opredijeljena sredstva 2015. u EUR	Opredijeljena sredstva 2016. u EUR	Opredijeljena sredstva 2017. u EUR	Opredijeljena sredstva 2018. u EUR	UKUPNO
Štamparija Obod ad Cetinje	300.200,00	407.822,52	209.187,72	271.635,95	195.678,88	122.232,64	1.506.757,71
Grafo Crna Gora doo Podgorica	207.100,00						207.100,00
Grafo Group doo Podgorica			91.226,59	121.915,69	97.903,99	143.740,12	454.786,39
3 M Makarije doo Podgorica	108.751,00	111.265,00		53.880,78	53.792,76	64.464,23	392.153,77
M Print doo Podgorica	174.322,00	271.264,91	162.831,02				608.417,93
DPC doo Podgorica	113.767,00	183.864,04					297.631,04
Golbi doo Podgorica		83.570,13	31.808,70	94.180,12	90.152,03	83.926,52	383.637,5
Suton doo Široki Brijeg BIH		114.995,93	160.804,70				275.800,63
Montcarton doo Podgorica		109.081,35	209.843,85	86.674,84			405.600,04
Štamparija Ostojić doo Podgorica			98.188,09	100.482,41	189.542,61	46.517,18	434.730,29
AP Print doo Podgorica				146.079,34	170.240,29	99.001,00	415.320,63
Pro File doo Podgorica				59.895,10	111.420,98	76.093,78	247.409,86
Stefani 91 doo Danilovgrad				14.161,00	25.160,17	19.986,78	59.307,95
Studio Mouse doo Podgorica				79.944,08	61.978,37	115.322,87	257.245,32
Merkator International doo Bijelo Polje				96.896,15		93.200,01	190.096,16
Nova Pobjeda doo Podgorica					52.643,22	73.770,35	126.413,57
Art-Grafika doo Nikšić						41.741,32	41.741,32
UKUPNO	904.140,00	1.281.863,88	963.890,67	1.125.745,46	1.048.513,30	979.996,8	6.304.150,11

Tabela 4: Presjek ukupnog izdatka države za štampanje knjiga štamparijama i godinama

Pojedini nastavnici, a ujedno i autori udžbenika iz predmetne nastave, zbog svojih autorskih prava vrše zabranu fotokopiranja udžbenika čiji su autori, na što imaju zakonsko pravo, a što je jedan od razloga da su učenici prinuđeni kupovati originalna izdanja udžbenika.

CGO je tražio od ZUNS-a i spisak svih angažovanih **autora** na udžbenicima, uz pojedinačne iznose isplaćenih honorara po autoru, zatim spisak svih angažovanih **recezenata** sa nazivima udžbenika na kojima su bili angažovani i pojedinačne naknade za recezente za period 2013-2018. Zavod nije dostavio tražene spiskove za period 2013-2018 pod obrazloženjem da je neophodno sačinjavanje nove informacije i da ovi podaci nigdje nijesu registrovani kao cjelina, izvještaj i slično.

Ne postoje objavljeni konkursi za pribavljanje rukopisa autora u periodu prije 2018. godine. Na sajtu ZUNS-a nalaze se samo konkursi¹¹ za pribavljanje rukopisa od aprila 2018. godine, kao i rezultati tog konkursa. Rješenjem ZUNS-a¹² dostavljen je spisak autora i recezenata samo za 2018.godinu, dok za raniji period, kako navode, ne postoje.

Prema podacima ZUNS-a za školsku 2018/2019. godinu u autorskoj izradi dijela školskih predmeta ukupno su učestvovali 23 autora, od kojih se dva autora pojavljuju tri puta na listi za jedan predmet po različitim razredima; šest autora dva puta, a 15 autora se našlo po jedan put na listi. Ukupno su raspodijeljena sredstva za 33 autorska honorara. Honorari po jednom angažmanu za izradu dijela udžbenika su se kretali od 100 EUR do 3.650,00 EUR, dok je recimo nekim autorima za angažman na jednom predmetu i za njegovu izradu po razredima od I do IX opredijeljeno 6.297,00 EUR. Autorski honorari za izradu jednog udžbenika koštaju oko 5.000,00 EUR, ali variraju i broj angažovanih lica po udžbeniku, individualni honorari i ukupni troškovi. Takođe, dinamika isplate ovih honorara je neujednačena.

Raspon visine honorara za recenzente kretao se od 50 do 700 EUR po jednoj recenziji. Od toga su neka lica imala i po 12 recenzija za raznovrsne oblasti (na pr. za predmete geografija, računovodstvo, električna energija, priroda za osnovnu školu, informatika sa

¹¹ Na konkursu za pribavljanje rukopisa za udžbenike mogu učestvovati državljani Crne Gore, kao i strani državljani ukoliko čine tim s državljanima Crne Gore. Autorski tim mora imati najmanje dva člana, od kojih jedan mora biti naučni radnik, a jedan praktičar iz odnosne oblasti. Lica zaposlena kod izdavača ne mogu učestvovati, kao ni lica koja učestvuju u radu organa nadležnih za odobravanje udžbenika. Rukopisi moraju biti pisani prema novim obrazovnim programima za naznačeni predmet i razred, kao i prema Standardima za izradu udžbenika i nastavnih sredstava. Autorstvo se dokazuje identičnom kopijom rukopisa i potpisa šifre, u roku od osam dana od dana objavljivanja rezultata Konkursa. Rok za dešifrovanje rukopisa teče od dana objavljivanja rezultata Konkursa. Ukoliko se dešifrovanje ne izvrši u predviđenome roku, gube se prava stečena na Konkursu. O rezultatima Konkursa Izdavač obaviještava učesnike u roku od 45 dana od zaključenja Konkursa, preko sredstava javnog informisanja u kojima je Konkurs objavljen. Učesnici Konkursa čiji rukopisi budu prihvaćeni, ustupaju izdavaču isključivo pravo objavljivanja rukopisa, prevoda na jezike koji su u službenoj upotrebi u Crnoj Gori i prevod na Brajevo pismo sve dok za to bude postojala potreba. Autori sklopaju s izdavačem ugovor kojim regulišu međusobna prava i obaveze shodno odredbama Pravilnika o autorskim honorarima, nagradama i naknadama Izdavača. Obrazovni programi (link za veb-stranice Zavoda za školstvo Crne Gore i Centra za stručno obrazovanje Crne Gore), Standardi za udžbenike i nastavna sredstva; Uputstvo za pisanje koncepta udžbenika i Uputstvo za slanje tekstova i grafičkog materijala dostupni su na veb-stranici ZUNS-a (www.zuns.me).

¹² Rješenje ZUNS br.1862 od 12.09.2018.

tehnikom, fizika i sl.), a što je ZUNS platio preko 1.500,00 EUR, dok je najmanji iznos za jednu recenziju bio 50,00 EUR.¹³ Iz podataka o pojedinačnim iznosima za recezente i broja recenzija nije moguće utvrditi ni kolika je zaista cijena za jednu recenziju niti koliko se recenata angažuje po udžbeniku jer to značajno varira po recezentima i udžbenicima. Najmanje zabilježen pojedinačni honorar za jednu recenziju iznosi 50,00 EUR a najviši 268,00 EUR, ima udžbenika sa po jednom recenzijom i onih sa deset, odnosno za jedan udžbenik je recenzija plaćena ukupno 50 EUR a za neki drugi 1,775 EUR.

Slovenija kao uzor

Crna Gora bi se morala poslužiti primjerima dobre prakse u osmišljavanju povoljnijih rješenja u obezbjeđenju udžbenika učenicima kao krajnjim korisnicima.

U Sloveniji profesionalni aktivni učitelji u školama imaju autonomiju u izboru udžbenika i materijala za učenje. Za lakši odabir Ministarstvo prosvjete priprema cjenovni prosjek za udžbenike i radne sveske svake godine i navodi raspon cijena udžbenika i radnih svesaka (anonimno po izdavačima). Čak se za pojedine predmete vrši priprema preporuka za odabir i uporedbu materijala učenja. Osnovci od 2008. godine posuđuju udžbenike besplatno. Uz pomoć internet aplikacije „Trubar“, škole vode evidenciju o kupljenim i posuđivanim udžbenicima, planiraju zamjenu i otpis nevažećih ili istrošenih udžbenika te njihove nove kupovine. Zamjena udžbenika u udžbeničkom fondu vrši se svake treće godine.

Ti udžbenički fondovi u srednjim školama u Sloveniji nijesu obavezni, ali ih po podacima nadležnog Ministarstva ima većina škola. U nekim programima, posebno strukovnim i stručnim, koji zbog malog broja učenika nijesu od ekonomskog interesa, Ministarstvo sufinansira stvaranje i izdavanje takvih materijala. Učenici plaćaju za posuđene udžbenike zakupninu koja može iznositi do 1/3 kupovne cijene udžbenika. Škole ne smiju više naplaćivati zakupninu za udžbenike nakon što su učenici pokrili sve troškove udžbenika zakupninom i drugim finansijskim sredstvima. U osnovnim i srednjim školama, učenici koji krajem godine ne vrate udžbenik ili vrate oštećeni udžbenik plaćaju naknadu.

13 Nađa Luteršek bila je 12 puta recenzent i primila 1500,5 EUR, Nataša Gazivoda je za 10 recenzija primila 1522,1 EUR, dok je najmanje Slavka Gvozdenović bila angažovana za dvije recenzije i za to plaćena 100 EUR, Rješenje ZUNS br.1862 od 12.09.2018.

Lekcije koje treba naučiti

Zaključci

1. Izmjene i dopune udžbenika svake nove školske godine nijesu dovele do kvalitativnog unaprijeđenja formalnog obrazovanja, a predstavljaju i finansijsku opterećenost za roditelje, a u reformske procese se već hronično ulazi neplanski što za posljedicu imalo nespreman nastavni kadar, nedostatke udžbenika i ogromne troškove;
2. Nedostatak nastavnog materijala udžbenika, zbog plagiranih kurikuluma u školskoj 2017/18.godini, vodio je dodatnoj neujednačenosti i padu kvaliteta nastave i znanja;
3. Značajan broj udžbenika za srednje stručno obrazovanje ne postoji uopšte ili se ne u štampanoj verziji, već se u PDF formatu objavljuje na sajtu Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva;
4. Prema podacima CGO-a, Vlada Crne Gore je za proteklih šest godina izdvojila minimalno 7.303 524,16 EUR za udžbenike. Od te sume 6.304.150,11 EUR se odnosi na štampu udžbenika, 864.381,36 za honorare za autore udžbenika i 134.992,69 za recezentske honorare. Tome treba dodati i izdatke za urednike udžbenika jer ZUNS ima sistematizovano takvo radno mjesto te se kroz mjesečnu zaradu/platu plaćaju izdaci uređivanja;
5. S obzirom da se udžbenici prodaju, roditelji i nekoliko opština koje plaćaju udžbenike su za školsku 2018/2019 platili 4 632 160 EUR¹⁴. Za srednje škole je teško doći i do okvirne cifre, jer sem za gimnazije ne postoje sređeni kompleti udžbenika, tako da kad se to doda dolazi do mnogo veće cifre koja se dobija od prodaje udžbenika;
6. Što se tiče spiska autora i recezenata, CGO je došao samo do podataka za 2018.godinu, jer ZUNS tvrdi da za raniji period takve spiskove ne posjeduje. Podaci za 2018.godinu ukazuju da se jedan broj lica koja učestvuju u izradi školskog plana i programa pojavljuju kao recezenti udžbenika u raznorodnim oblastima, a u pojedinim primjerima i do 12 puta. Nema jasno određenog honorara za autore već to značajno varira, kao i broj angažovanih autora po udžbeniku;
7. Štamparija Obod ad Cetinje ubjedljivo prednjači po iznosu i obimu opredijeljenih sredstava za posljednjih šest godina i jedina je štamparija koja u kontinuitetu godinama štampa udžbenike, dok drugi dobavljači udžbenike štampaju u manjem obimu i sa manje opredijeljenih sredstava;
8. Uočene su greške i propusti u štampanim udžbenicima, kao i činjenica da nije bilo revizije štampanih primjeraka već su se tako neispravni distribuirali knjižarama. Nije poznato ni da je iko zbog toga snosio odgovornost.

¹⁴ Radi se o prosječnoj cifri, jer je prosječna cijena kompleta udžbenika za devet razreda osnovne škola bila 68.12 EUR a osnovnu školu je u 2018/2019 pohađalo oko 68,000 učenika.

Preporuke

1. Ministarstvo prosvjete mora napraviti procjenu koliko je novca neophodno na nivou godine za obezbjeđenje besplatnih udžbenika za osnovnu školu, a Vlada Crne Gore u saradnji sa opštinama obezbijediti besplatne udžbenike za sve osnovce. Na taj način bi se ispoštovala ustavna odredba o obaveznom i besplatnom osnovnom školovanju, doprinijelo jednakom statusu među učenicima, ali bi to vodilo i racionalnijem pristupu Zavoda za školstvo, odnosno uticalo bi da se zastane sa izmjenama sadržaja udžbenika za svaku novu školsku godinu;
2. Neophodno je na petogodišnjem periodu strateški utvrditi buduće opcije planova i programa shodno kojima bi se definisali udžbenici za osnovne škole, a kako bi se izbjegle kontinuirane izmjene sadržaja udžbenika. To bi bila i ušteda za budžet Crne Gore, a omogućilo bi i "naslijeđivanje" udžbenika;
3. Neophodno je urediti procedure izbore autora i recezenata da se ne bi dešavalo da jedan krug istih ljudi u kontinuitetu piše i recenzira udžbenike, jer to može voditi i korupciji. Takođe, neophodno je pokrenuti odgovornost za sve autore za koje se utvrdi da su plagirali udžbenike ili nastavne planove, i iste isključiti iz svih daljih angažmana;
4. Kako bi se proces angažovanja autora učinio transparentnijim, ZUNS bi morao na svom sajtu objaviti sve konkurse za prijavljivanje rukopisa i rezultate istih za posljednjih pet godina;
5. Zavod za školstvo mora od stručnih aktiva ustanova srednjeg obrazovanja utvrditi spisak nedostajuće literature i udžbenika za srednje stručno obrazovanje i angažovati autore za izradu nedostajućih udžbenika;
6. ZUNS treba da obezbijedi za bibliotečki fond škole dovoljan broj štampanih izdanja udžbenika za stručne smjerove po srednjim školama i to onih udžbenika koji se nalaze u PDF formatu na sajtu ZUNS-a. Na ovaj način bi isti broj udžbenika iznajmljivali svake godine novim generacijama uz obavezu vraćanja udžbenika na kraju školske godine;
7. Štamparije koje naprave propuste i greške u štampanju udžbeničkih materijala odnosno udžbenika moraju snositi odgovornost za napravljene greške i nadoknaditi štetu, kao i oni koji u nadležnim institucijama koordiniraju taj proces;
8. Sredstva za izradu udžbenika (štampa, autori, recezenti, itd.) treba godišnje objavljivati na sajtu ZUNS-a sa preciznim iznosima i nazivima firmi odnosno autora i recezenata kojima se uplaćuju, za koje svrhe, kao i sva prateća plaćanja vezana za izradu udžbenika.

